

145

Η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΖΑΝΗΣ

Φωτ. Χρ. Λαμπριανίδη

Ο ρεμβασμός είναι άλλη μια ιδιότητα που δεν αποχωρίζεται. Παντού βλέπεις ένα χιονισμένο τοπίο και τρέχεις αφήνοντας αποτυπώματα μνήμης. Μιας μνήμης που σε δένει σε ένα περίεργο παρόν. Χωρίς άλλες αποσκευές, ταξιδιώτης ακίνητος, γλιστράς στη λησμονιά... (ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΣ)

ΣΕΠ.-ΟΚΤ.-ΝΟΕ. 2008
ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ ΤΕΛΙΚΑ
ΕΥΡΩ 5

Γιώργος Αράγης

Η ποίηση του Π. Σωτηρίου

Ο Π. Σωτηρίου ανήκει, ληξιαρχικά και ποιητικά, στη δεύτερη μεταπολεμική ποιητική γενιά η γενιά του εξήντα. Παρουσιάστηκε ωστόσο αρκετά καθυστερημένα, μόλις το 1982 δημοσίεψε τα πρώτα ποιήματά στο περιοδικό *Διαγώνιος*. Μέχρι σήμερα η ποιητική του παραγωγή απαρτίζεται από τέσσερις μικρές συλλογές. Τις συλλογές: *Η καινούργια σιωπή* (1980-1981), ανάτυπο από το περιοδικό *Διαγώνιος*, Θεσσαλονίκη 1982. *Ωσάν ποιήματα* (1982-1985) και *Ευφραμίτε* (1985-1987), Θεσσαλονίκη 1989, συλλογική έκδοση που περιλαμβάνει και την *Καινούργια σιωπή. Ωσάν ποιήματα (η συνέχεια)* (1990-1996), Θεσσαλονίκη 2008. Συνολικά έχουμε 65, συχνά λιγόστιχα, ποιήματα. Μικρή σχετικά ποσότητα.

Σ' αυτό το έργο του Σωτηρίου συναντούμε τα γενικά γνωρίσματα των ποιητών της γενιάς του: το ιστορικό μείον, τη στέρηση, το σκεπτικισμό, την αίσθηση της χαμένης ζωής, τη διαμαρτυρία, την οργή, τον ηθικισμό, κ.λπ. Είναι το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνεται η ειδικότερη προσωπική θέση του ποιητή. Ήδη στο πρώτο ποίημα της πρώτης συλλογής έχουμε αιχμές για το ιστορικό μείον, τη στέρηση, τη χαμένη ζωή, τη στάση της γενιάς, αλλά και για τη διαφορά της από την προηγούμενη και την επόμενη γενιά. Το ποίημα επιγράφεται «28η Οκτωβρίου 1980» και έχει ως εξής:

Θεέ μου, πόσους ακόμη θα χάσουμε φέτος

Δε υπηρετήσαμε την πατρίδα των δύο ηπείρων και
των πέντε θαλασσών
δεν πήγαμε κανέναν ως την κόκκινη μηλιά
δεν γνωρίσαμε ούτε εμφύλιους, ούτε θαύματα, ούτε
καταστροφές
μοναχά μια επιστράτευση, κι αυτή τόσο άδοξη

Σωπάσαμε στις θεομηνίες, λουφάξαμε στους
κατακλυσμούς
αλλά τα ιερά μας δεν τα παραδώσαμε

Γιατί όμως έτσι ξαφνικά ήρθαν όλα μαζί
αυτοκτονίες, δυστυχήματα, κι αρρώστιες ανιάτες

Στα μισά της θητείας

Θεέ μου, βόηθα κι εμάς
δεν προελάσαμε ποτέ νικηφόρα
κι όμως έχουμε κιόλας αρχίσει

άτακτα να υποχωρούμε

Για το ιστορικό μείον δεν χρειάζεται να πω τίποτε, ούτε για τη στέρηση και την αίσθηση της χαμένης ζωής, μια και το ποίημα, στο μεγαλύτερο μέρος του, μιλάει ανοιχτά γι αυτά: «Δεν υπηρετήσαμε...Δεν πήγαμε κανέναν...Δεν γνωρίσαμε...Δεν προελάσαμε...Γιατί όμως έτσι ξαφνικά... Στα μισά της θητείας...». Για τη στάση της γενιάς, είναι χαρακτηριστικοί, μεταξύ άλλων, οι στίχοι:

Σωπάσαμε στις θεομηνίες, λουφάζαμε στους
κατακλυσμούς
αλλά τα ιερά μας δεν τα παραδώσαμε

Περισσότερο ίσως ενδιαφέρον παρουσιάζει ο διαχωρισμός των γενιών. Το «Δεν γνωρίσαμε ούτε εμφύλιους, ούτε θαύματα», δεν νομίζω πως θα το έλεγε ένας ποιητής της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, έστω και μεταφορικά. Γιατί και σε εμφύλιο πήρε ενεργά μέρος η γενιά αυτή και «θαύματα» γνώρισε τον καιρό της αντιστασιακής της ανάτασης. Στον εμφύλιο δεν πήραν μέρος οι δευτερομεταπολεμικοί, αφού ήταν τότε μικρά παιδιά. Ο υπαινιγμός συνεπώς του Σωτηρίου είναι σαφής: ανάμεσα στην πρώτη και στη δεύτερη μεταπολεμική γενιά υπάρχει ιστορικό και ψυχολογικό χάσμα. Με τον αμέσως επόμενο στίχο, «μοναχά μια επιστράτευση, κι αυτή τόσο άδοξη», γίνεται, πέρα από άλλα, σχετικός διαχωρισμός από την επόμενη γενιά του '70: στην «άδοξη» επιστράτευση του 1974 η πλειονότητα τουλάχιστο από τη γενιά του '70 δεν πήρε μέρος λόγω ηλικίας.

Αναφορικά με το γενικό πλαίσιο, παραθέτω ακόμα ένα ποίημα χωρίς σχόλια. Είναι από την τελευταία συλλογή του ποιητή κι επιγράφεται «Παλαιοί και Νέοι Στίχοι».

Απόμειναν λοιπόν μόνο ποιήματα κι ασπρόμαυρες φωτογραφίες

Κι οι άνθρωποι που πηγαίνουν κάποτε
στις πρωινές παραστάσεις με ελαττωμένες τιμές
και στο γήπεδο έκοβαν εισιτήριο ορθίων

Χαμένη γενιά κι αυτοί, χαμένη, σκορπισμένη τάξη

Τα όμορφα μελετηρά κορίτσια που με το χρώμα των γονάτων τους
μοιραζόμασταν το φως των παραθυριών
εκείνα τα παλιά απογεύματα

Δεν πιστεύουμε λοιπόν πια, μόνο αγαπάμε
κι αυτοί που παραμένουν πιστοί στους ποιητές

η ό,τι άλλο πρωτοαγάπησαν
νοσταλγώντας τίμιες κι ευτυχισμένες χρονιές
που δεν είχαν δίκαιη συνέχεια
γράφοντας στίχους που μένουν αμετουσίωτοι
και συνεχώς επαναλαμβάνονται

Χαμένη γενιά κι αυτοί, σαν μια χαμένη, σκορπισμένη τάξη

Πάνω στο γενικό πλαίσιο η τα γενικά γνωρίσματα των δευτερομεταπολεμικών ποιητών δεν θα επιμείνω. Υπάρχουν ήδη δύο εισαγωγές στις ισάριθμες ανθολογίες (Ανέστη Ευαγγέλου και Κώστα Παπαγεωργίου), έχουν γραφτεί και αρκετά σε επιμέρους κείμενα, ώστε να θεωρούνται λίγο πολύ γνωστά. Άλλωστε τα παραδείγματα, που θα ακολουθήσουν, πάνω στην ειδικότερη θέση του Σωτηρίου, δεν θα 'ναι λιγότερο ενδεικτικά για το γενικό πλαίσιο της γενιάς αυτής.

Λοιπόν η ποίηση του Σωτηρίου έχει σαφή ιδεολογικό, κοινωνικό και πολιτικό προσανατολισμό. Ό,τι όμως την ειδικεύει μέσα στον προσανατολισμό αυτό είναι ο έντονος ηθικισμός του ποιητικού εγώ ή, αλλιώς, το πάθος με το οποίο υπερασπίζεται την ακεραιότητα και τη συνέπεια στα πιστεύω των ατόμων. Ενώ, αντίθετα, δακτυλοδείχνει με αρνητικό πνεύμα τη συμβιβαστική στάση, τον καιροσκοπισμό, το υποκριτικό βόλεμα, κ.λπ. Μια συνείδηση δηλαδή που παρακολουθεί τα τεκταινόμενα και ελέγχει κατά τις πεποιθήσεις της τα πεπραγμένα. Λέγεται και περισσότερο υπονοείται πως η βάση του κακού, μαζί με ό,τι άλλο η ιστορία μας φορτώνει, έχει να κάνει με την ιδιοτελή διαχείριση, από ομάδες και πρόσωπα, των διάφορων καταστάσεων. Το πρόβλημα βέβαια είναι, τόσο παμπάλαιο, όσο και τόσο σύγχρονο πάντα. Ωστόσο στα μεταπολεμικά χρόνια στην Ελλάδα, με τις αλλαγές, τις αντιθέσεις, τις συγκρούσεις, τις ανώμαλες λύσεις και τις πολλαπλές συνέπειές τους, είχαμε ένα μεγάλο φάσμα κοινωνικών, ιδεολογικών και πολιτικών ζυμώσεων. Πλούσιο έδαφος για έρευνα, στοχασμό, κρίσεις και αντιδράσεις για ποικίλες πνευματικές ειδικότητες, χωρίς να εξαιρείται βέβαια και η ιδιόμορφη ειδικότητα της ποίησης. Ο Σωτηρίου φυσικά δεν ασχολείται τόσο με τα γενικά φαινόμενα, δεν προσεγγίζει ιστορικά η κοινωνιολογικά το αντικείμενό του, αλλά κυρίως ως συνειδησιακό πρόβλημα σε ατομικό επίπεδο. Είναι ευνόητο πως η πραγμάτωση ενός τέτοιου στόχου προϋποθέτει ορισμένη οπτική γωνία η θέση από την οποία εποπτεύονται τα πράγματα. Η θέση αυτή συνάγεται κάθε φορά μάλλον εύκολα μέσα από το έργο των ποιητών, χωρίς να χρειάζεται να δηλώνεται. Κι η οπτική γωνία από την οποία ετάζει τα διαδραματιζόμενα ο Σωτηρίου συνάγεται επίσης μέσα από το σώμα της ποίησής του. Μας δίνεται ωστόσο και η ακριβής εστία της από τον ίδιο τον ποιητή στο ποίημα «Φανατικοί με προσπερνούν» της συλλογής *Ευφραμείτε*. Ποίημα χαρακτηριστικό επιπλέον για την

εμπλοκή του ποιητικού εγώ στο γενικότερο παιχνίδι του ιδεολογικού και πολιτικού γίγνεσθαι. Έτσι δεν έχουμε μια έμμεση, από έξω, αναφορά στα γεγονότα, αλλά μια άμεση, από μέσα, μαρτυρία. Παραθέτω το ποίημα:

*Κινώντας από την άκρη δεξιά
φανατικοί με προσπερνούν
αυτοί που διάζονται να παν προς την αντίθετη
πλευρά*

*Άλλοι με βήματα αργά
γυρίζοντας από κει
με πλησιάζουν σκεφτικοί η πικραμένοι*

*Κι εγώ
μετατοπίζομαι ελαφρά
μέσα στο αμετακίνητο από παλιά
αριστερό μου κέντρο*

Γνωρίζοντας την οπτική γωνία του ποιητή, μπορούμε να δούμε τους κυριότερους επιμέρους τομείς που αποτελούν στόχο του.

α) Κεντρική θέση κατέχει εδώ το πρόβλημα της ιδεολογικής φθοράς, πρόβλημα στο οποίο προέχει η παρακμή της αριστερής ιδεολογίας. Έλλειψη αντιστάσεων στα δειλεαστικά «κελεύσματα» της εποχής, ασυνέπεια λόγων και πράξεων, κ.λπ. Το είδαμε ήδη στο παραπάνω ποίημα. Κι είναι αλήθεια πως στις μέρες μας οι ιδεολογικές μετατοπίσεις είχαν πολλές φορές επικαιρικά κίνητρα. Ζήτημα αβαθούς ιδεολογικού προβληματισμού, ιδεολογικής κόπωσης, αλλά και ζήτημα ηθικής ευκαμψίας. Ένα ακόμα ποίημα πάνω σ' αυτό το θέμα από τη συλλογή *Ωσάν ποιήματα*. Επιγράφεται «Βάστα και τώρα Μάρκο». (Προφανώς αναφέρεται στο Μάρκο Βαφειάδη, τον αρχηγό του Δημοκρατικού Στρατού στον Εμφύλιο, μετά τον επαναπατρισμό του από τη Σοβιετική Ένωση.)

Βάστα και τώρα, Μάρκο

*Αυτόν τον άτιμο καιρό
όταν αρχίζουν οι τιμές
αρχίζουν κι οι ξεφτίλες*

*Κ αν δεν είναι έτσι
όπως τα λαλώ
φίλα και πάλι το χαρτί
και πάλι σχίστο*

β) Άλλος, συναφής προς τον προηγούμενο, στόχος είναι η μεταχροντική καθίζηση των αρχικών αισιόδοξων προσδοκιών. Όπως στα χρόνια της

κατοχικής αντίστασης είχαν φουντώσει οι ελπίδες για ένα καλύτερο αύριο, παρόμοια περίπου, με-τά την πτώση της χουντικής δικτατορίας, είχαν αναθερμανθεί οι ελπίδες για ένα καλύτερο μέλλον. Στον τομέα που προβληματίζεται ο ποιητής οι ελπίδες αυτές δεν επαληθεύτηκαν. Αντίθετα διαψεύθηκαν κατά τον πιο αποκαρδιωτικό τρόπο. Εντεύθεν η οξεία ειρωνική αντίδραση του στο «A LA MEMORIA DE LUIS BUNUEL» ποίημα:

Τον τελευταίο καιρό στους δρόμους των Αθηνών και των άλλων ελληνικών πόλεων παρατηρείται ολοένα και πιο συχνά το περίεργο φαινόμενο διαδηλωταί του κέντρου και της αριστεράς να περιφέρουν σιωπηλοί πλακάτ στα οποία αναγράφεται το ακατανόητο μέχρι στιγμής σύνθημα: «Εναντίον του Φράνκο ήμασταν καλύτερα».

Πράγματι εναντίον της χούντας είμασταν καλύτερα, από την άποψη ότι δεν είχαμε τη σημερινή, ιδεολογική και μη, σύγχυση και φθορά. Εναντίον των συνταγματαρχών είμασταν, μέσα στις διαφορές μας, ενωμένοι, εκτός εξουσίας θεληματικά και γι' αυτό χωρίς συναφείς πειρασμούς.

γ) Στις προηγούμενες περιπτώσεις η ποιητική διάθεση είναι εξομολογητική η ειρωνική και κάποτε δηκτική, αλλά όχι ευθέως επιθετική. Αλλιώς, θα έλεγα, ότι η στάση του ποιητικού εγώ κυμαίνεται ανάμεσα στην διαμαρτυρία, την επώδυνη γνώση και την πικρή κατανόηση. Όταν όμως ο στόχος είναι άνθρωποι της δημόσιας διαφθοράς ο λόγος σκληραίνει και γίνεται καταγγελτικός. Παράδειγμα το επόμενο ποίημα από τη συλλογή Ευφαιμίτε. Επιγράφεται «Καβάλα στο άφθαρτο άτι σου».

*Καβάλα στο άφθαρτο άτι σου, έλα
και μπάλωσε τα τρύπια τείχη μας*

*Καθάρισε τη ζωή μας από τόσους
Χάσλους, Λεγοίους, Φτύγλες και Διοτελείς*

*Και με το σεπτό μύρο σου η με το αιχμηρό σου δόρυ
βόηθα να αντέξουμε για πολύ ακόμα*

Οι λέξεις του τρίτου στίχου με αρχικό κεφαλαίο υπάρχουν και σε άλλο ποίημα χωρίς αναγραμματισμό. Με κανονική τη σειρά των γραμμάτων σημαίνουν: «Σαχλούς, Γελοίους, Γλύφτες και Ιδιοτελείς».

δ) Όπως είναι φανερό, απέναντι σε όλα αυτά, υπάρχει μια έντονα αρνητική στάση. Στάση η οποία προϋποθέτει, αντιθετικά, ένα θετικό δέον, με βάση το οποίο το ποιητικό εγώ (η κι ο καθένας θα πρέπει να) διαχωρίζει τη θέση του. Διαχωρίζει τη θέση του, αλλά χωρίς να καταλήγει στον αναχωρητισμό. Αντίθετα εσωτερικεύει το πρόβλημα και μένει αγωνιστής

με μοναδικό ωστόσο όπλο την αντίδρασή του. Κι έπειτα; Έπειτα έρχεται η μοναξιά. Κι η μοναξιά χρειάζεται συνέπεια, γιατί μόνο αν μείνεις συνεπής από την αρχή ως το τέλος αξίζει η όποια προσπάθεια. Η επίγνωση αυτή της μοναξιάς είναι έντονη στο έργο του Σωτηρίου. Είναι το τίμημα που συνεπάγεται η όρθια στάση απέναντι στις δεδομένες καταστάσεις. Ήδη στο δεύτερο ποίημα, «Όταν», της πρώτης συλλογής ο ποιητής ξεκαθαρίζει τη θέση του πάνω σ' αυτό το ζήτημα. Ιδού το ποίημα:

*Όταν οι άλλοι δειλιάζουν η αδιαφορούν
όταν όλα η κάποια τέλος πάντων κινδυνεύουν να
χαθούν*

*βγες από τη γραμμή ό,τι κι αν αυτό σου κοστίσει
και χωρίς ούτε στιγμή να σε ξεγελούν τα αξιώματα
πάρε, που λένε, την κατάσταση στα χέρια σου
επιδεικτικά γι' αυτούς που πονηρά φυγομαχούν
τρυφερά γι' αυτούς που σε χρειάζονται
και που μπορεί αύριο να σε ξεχάσουν*

*Κι όταν όλα διορθωθούν κι όταν όλα περάσουν
κι αρχίσουν οι άλλοι να ξεμυτίζουν από τα καταφύγια
και να επωφελούνται από τη δική σου δοκιμασία
ήσυχος και φαινομενικά αδιάφορος
γύρνα πίσω στο χωριό σου*

Στο θέμα της μοναξιάς, όταν διαχωρίζεις τη θέση σου, θα επανέλθει επανειλημμένα ο ποιητής. «Με άγρυπνα μάτια/μείνε στην μπάντα», θα πει στο ποίημα «Ψεύτικα χρόνια», και «Ο άνθρωπος που ξέρει/τα μυστικά της τέχνης του/ Κάθεται στη γωνία/Κάθεται στη γωνία/και γελά», θα πει πάλι στο ποίημα «Ο άνθρωπος που ξέρει».

Η κριτική που ασκεί ο Σωτηρίου με το ποιητικό του έργο, έχει, όπως έχω πει, στόχο τα ιδεολογικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα. Αυτό συμβαίνει σε πρώτο πλάνο, γιατί ο μεταφορικός λόγος της ποίησης έχει πάντα τις προεκτάσεις του. Από την άποψη αυτή η κριτική του ποιητή αφορά αναλογικά τις οποιοσδήποτε ελεγχόμενες στάσεις.

Ποιά είναι η ποιητική παρέα του Σωτηρίου η, αλλιώς, σε ποιόν κλώνο της ποίησής μας εντάσσεται το έργο του; Από όσα προηγήθηκαν δεν είναι δύσκολο να το συμπεράνει κανείς. Έχουμε άλλωστε ευθεία μαρτυρία του ποιητή για τον ποιόν θεωρεί εξέχοντα πρόγονό του:

*Όταν οι άλλοι λένε
Σεφέρης, Ελύτης
εγώ λέω
Καβάφης*

Κι όταν οι άλλοι λένε

Καβάφης, Σεφέρης, Ελύτης
εγώ λέω
Καρυωτάκης

Σε άλλο κείμενο προσδιορίζει το χαρακτήρα των ποιημάτων του: «Ωσάν ελεγεία και σάτιρες».

Ο κλώνος που ξεκινάει από τον Καρυωτάκη, περνώντας μέσα από το Σεφέρη, φτάνει στην πρώτη μεταπολεμική ποιητική γενιά: Αλεξάνδρου, Κατσαρός, Αναγνωστάκης κ.α. Έπειτα συνεχίζεται στη δεύτερη μεταπολεμική ποιητική γενιά: Καρανικόλας, Ευαγγέλου, Γκόρπας, Ρουμελιωτάκης, Λυκιαρδόπουλος, Σωτηρίου κ.α. Η ένταξη σ' αυτόν τον κλώνο καθορίζει, σε σημαντικό βαθμό, εκτός από τον ποιητικό προσανατολισμό, τη διάθεση και την υφή του λόγου.

Η διάθεση είναι κριτική, ειρωνική, σατιρική, δηκτική, ως οργισμένη.

Η υφή του λόγου είναι λιτή, χωρίς περιφραστικές περιπλοκές, περιορισμένη στα απαραίτητα. Λόγος πραγμάτων, χωρίς αφηρημένες αναφορές, χωρίς ρητορικές κορόνες, διαβρωτικός εντούτοις στην χαμηλόφωνη εκφορά του. Τέτοιος περίπου είναι και ο λόγος του Σωτηρίου: ευθύς, λιτός, χαμηλόφωνος, εμπράγματος.

Για το θέμα της διάθεσης έχουμε το περιθώριο δούμε την ομολογία του ίδιου του ποιητή, στο ομώνυμο της Ωσάν ποιήματα συλλογής του ποιήμα:

Ωσάν ποιήματα ελάσσοнос στιχοιργού
ενώ η περιπέτεια των νεωτερισμών τελειώνει
και η εποχή της παράδοσης ξαναγυρνά

Ωσάν κείμενα μοναχικού αρθρογράφου
ενώ το καινούριο έχει αρχίσει να σαπίζει
προτού ακόμη πεθάνει το παλιό

Ωσάν ελεγεία και σάτιρες
ενώ μέσα σου όλα αναποδογυρίζουν, και έξω
τίποτα δεν μοιάζει να μπορεί να αλλάξει

Ωσάν μικρή προσωπική
φωνή.

Τελειώνοντας θέλω να πω ότι η ποιητική ποσότητα του Σωτηρίου είναι, όπως προανάφερα, σχετικά μικρή. Μικρό ωστόσο δεν είναι το εκτόπισμά της. Από την πλευρά του εκτοπίσματος η ποίηση αυτή βαρύνει περισσότερο από διάφορα άλλα ποιητικά έργα κατά πολύ ογκωδέστερα